

*Р.Ж. Уркунчиева,
К.Карасаев атн. БГУ*

КЫРГЫЗСТАН ЖАШТАРЫНЫН МАДАНИЙ ИДЕНТТҮҮЛҮГҮНҮН ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

Акыркы жылдары «иденттүүлүк» термини гуманитардык илимдердин арасында кеңири колдонула баштады. Өзгөчө актуалдуулугу менен социология илиминде да пайдаланууда. Ал эми иденттүүлүк термини этноско, топко, инсанга жана башка ушул сыяктуу сөздөргө таандык болгон популярдуу сөздөргө «өзүн билүү (самосознание)», «өзүн аныктоого (самоопределение)» байланыштуу болуп, социалдык изилдөөнүн актуалдуулугун жаратууда.

Бул илимий макалада «иденттүүлүк» түшүнгүнө шилтеме берилип, Кыргызстан жаштарынын маданий иденттүүлүк өзгөчөлүктөрү изилденет. «Маданият» деген латын сөзүнөн келип чыккан. Оболу ал жер иштетүүнү, аны пайдаланууну белгилеген. Бара-бара «маданият» кыйла корутуланган мааниге ээ болгон. Коптогон илимдер тарабынан иликтенгендиктен, ар бир илим тарабынан ошол «маданият» тууралуу 500 гө чейин аныкта-

малар бар. Ошонун ичинен социология илимине жакын болгонун карасак. «Маданият» деп адамдын жана коомдун кайра түзүүчүлүк иш-аракетинин бардык түрлөрүн, ошондой эле ал иш-аракеттердин натыйжаларын түшүнөбүз.

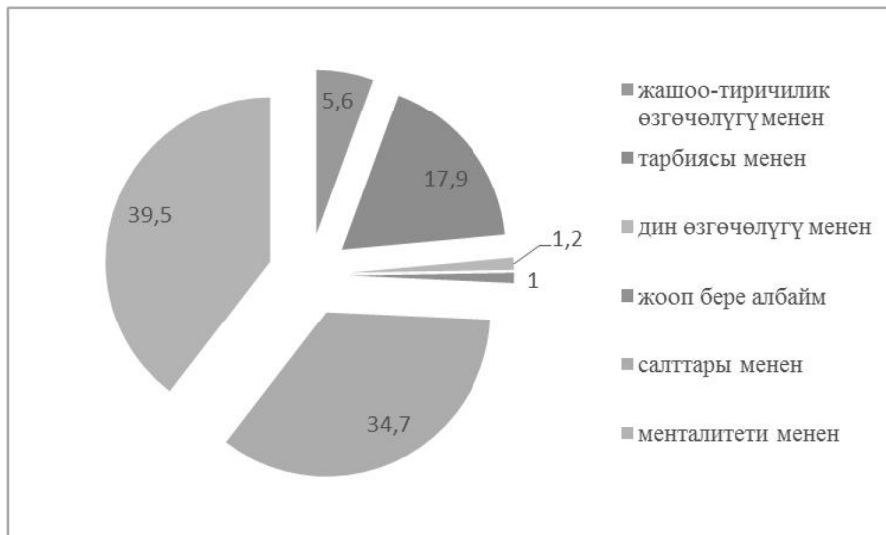
Ааламдашуу процессинин негизинде маданият өз маанисин жоготуп жатканы байкалууда. Мындай жагдайга Кыргызстан коому да кабылууда. Бул тапта эң актуалдуу көйгөйлөрдүн бири болуп саналып, кандай жол менен эгемендүүлүктү, улуттук «мен», өзгөчө уникалдуу маданиятты, кыргыз элинин баалуулугун сактоонун негизин түзүү болуп саналат. Изилдөөдөгү негизги аспект катары кыргыз жашатарынын маданий иденттүүлүгү, өзгөчөлүгү, жаштардын мендигин аныктоо эсептелет. Инсандын калыптануусуна түздөн-түз таасир тийгизген үй-бүлө менен бирге, бул – улуттук өзгөчөлүктөр, баалуулуктар жана каада-салттар эсептелет.

Статистикалык маалыматтарга таянсак, курагы боюнча Кыргызстандын калкы жаш деп каралат. Калкыбыздын 40 пайызга жакынын балдар жана өспүрүмдөр түзсө, 60 пайызга жакыны эмгекке жарамдуу жарандар. Айыл аймактарына караганда шаар жергесинде 20 курактан жогору жаштар көптүк кылышат¹. Мындай өзгөчөлүктү эске алып жаштарды сурамжылоого алуу максатка ылайык экендигин белгилөөгө болот. Жаштар арасында улуттук маданияттын

сакталып калышынын критерийлеринин бири катары эне тилин билүү каралат, үрп-адаттарды сактоо, өз тарыхын, тилин, дилин терең өздөштүрүү сыяктуу баалуулуктарды кайра жаратуу зарыл. Жаш муундардын коомдук өнүгүүсүн изилдөөдө социалдашуу категориясы негизги орунда турушу абзел. Жеке сурамжылоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй жаштардын маданият жөнүндө түшүнүгү (карагыла №1 диаграмма) төмөнкү көрсөткүчтөр менен берилет.

Диаграмма №1

Сиздин оюңузча кыргыз маданияты кайсыл көрсөткүчтөр аркылуу берилет?

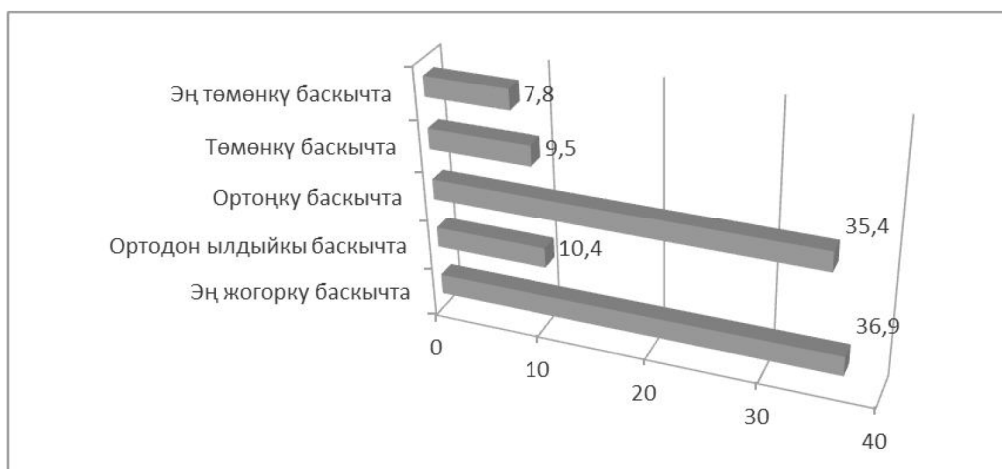
Демек, жогорудагы жоопторго токтоло турган болсок: респонденттерибиз кыргыз маданиятынын өзгөчөлүгүн эң негизги көрсөткүчтөр, тактап айтканда 39,5% менталитетибиз жана 34,7% салт-санаалар аркылуу берилет деп белгилешкен. Ал эми 17,9% сурамжылануучулар кыргыз элинин таалим-тарбия берүүсү да маанилүү көрсөткүч катары аныкташкан. Албетте маданий өзгөчөлүктөр укум-

дан-тукумга тарбия, социалдашуу аркылуу берилерин сурамжылануучуларыбыз да тастыктап кетишти. Андан тышкары 5,6% жашоо тиричилигибиз, 1,2% дин аркылуу берилет деп эсептешсе, 1% жооп берүүдөн кыйналам деген жоопторду узатышкан.

Ал эми жаштардын маданий аң сезиминин деңгээлин аныктоо максатында төмөндөгү суроо узатылган.

Гистограмма №1

Сиздин оюңузча кыргыз жаштарынын маданий аң сезими кайсыл баскычта турат?

Албетте, алынган жооптор көрсөтүп тургандай жаштардын пикиринде кыргыз жаштарынын маданий аң сезими эң жогорку баскычта -36,9%, ортоңку баскычта -35,4%, ортодон ылдыйкы баскычта 10,4%, төмөнкү бас-

кычта -9,5% жана эң төмөнкү баскычта -7,8%. Бул көрүнүш албетте бүгүнкү күндөгү жаштардын социалдашуу процесси баалуулуктар, идеалдар системасынын өзгөрүү шартында өтүүсүн айгинелеп турат.

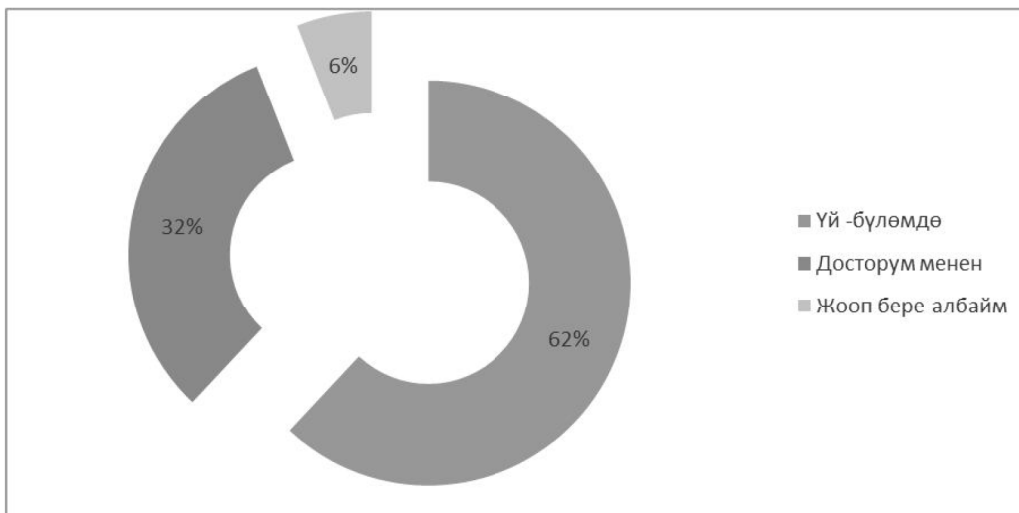
Ал өз учурунда социалдык жүрүм-турумдун жөнгө салуучусу катары баалуулуктар адамдарга жүрүм-турумунун жеке парадигмаларын, жашоо образын калыптандырууда жана ишке ашырууда бир топ өз алдынчалыктарды берет. Ошондуктан, социалдык баалуулуктардын аракети субъекттин өз керектөөлөрүн жана кызыкчылыктарын ишке ашырууга багытталган ички умтулуусу катары көрүнөт.

Маданият очокторун изилдөө жана жаштардын турмушундагы эс алуунун түрлөрүн уюш-

туруу алардын өнүгүүсүн түшүнүү үчүн абдан маанилүү болуп саналат. Жаш адамдардын жашоо-турумушунун ыңгайын аныктаган жана жаш адамдардын өз ара аракеттенүүсүнүн негизин калыптандырган күнүмдүк маданиятты билүү алардын жүрүм – турумунун кыйла бөлүгүн түшүнүүгө жана алдын алууга мүмкүндүк берет. Бул суроону берүүдө айылдык жаштар менен шаардык жаштардын эс алуусун уюштурууда айырмачылыктар болгондуктан аларды өз алдынча кароо зарыл.

Диаграмма №2

Айылдык жаштардын эс алуусун уюштуруу ыкмалары.

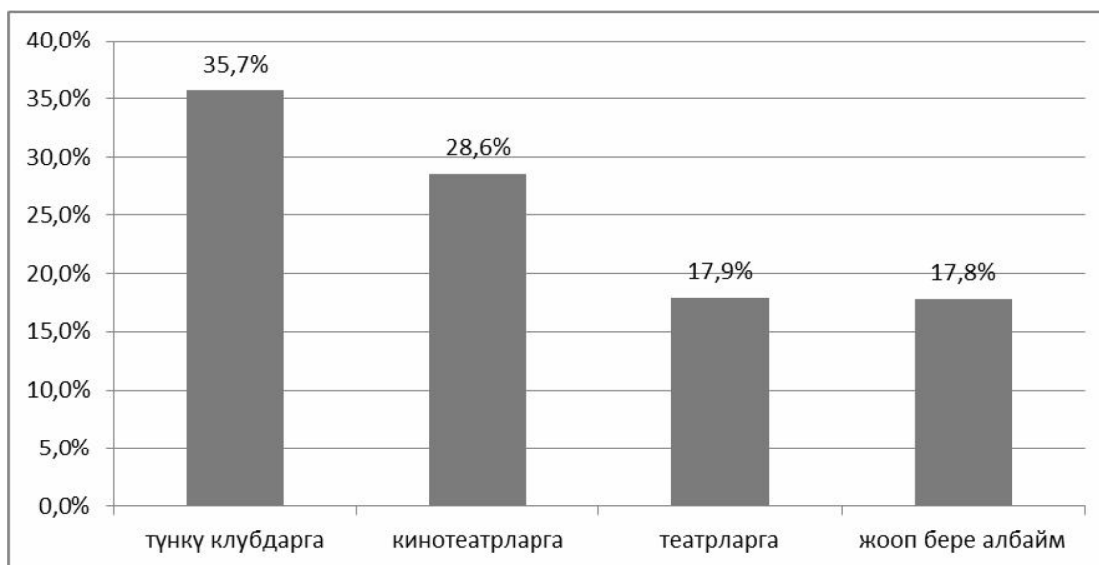

Жаштардын көпчүлүк бөлүгү бош убактысын үй-бүлөсүндө 62%, достору менен 32% пайызы өткөрөөрү сурамжылоо көрсөттү. Биздин пикирибиз боюнча эс алуунун үй-бүлөдө өтүшүнүн бир четинен маданият жана эс алуу мекемелеринин жоктугу болсо, экинчиси жагынан каржылык каражаттарынын жетишсиздиги болуп саналат. Кыязы үй-бүлөнүн жана достордун арасында эс алуу анча сарптоолорду талап кылбайт. Жаштардын үй-бүлөлүк статусу бош убакытты өткөрүүгө тааси-

рин тийгизет. Алсак, бойдок жана күйөөгө чыга элек респонденттер дээрлик бирдей деңгээлде үй-бүлөдө да, достору менен да өткөрүшөт (тиешелүү түрдө 45% жана 48%), ал эми үй-бүлөсү бар эркектер да, аялдар да көпчүлүгү үй-бүлөсүндө өткөрөт. Салттуу болуп калган социалдык ролдор ээлеген бош убакытты пайдалануунун чөйрөсүн калыптандырууда аял үй-бүлөдө көбүрөөк болот. Эркектер үчүн – үй-бүлө жана достор үчүн көрсөткүчтөр бирдей болуп саналат.

Гистограмма №2

Шаардык жаштардын эс алуусун уюштуруу ыкмалары

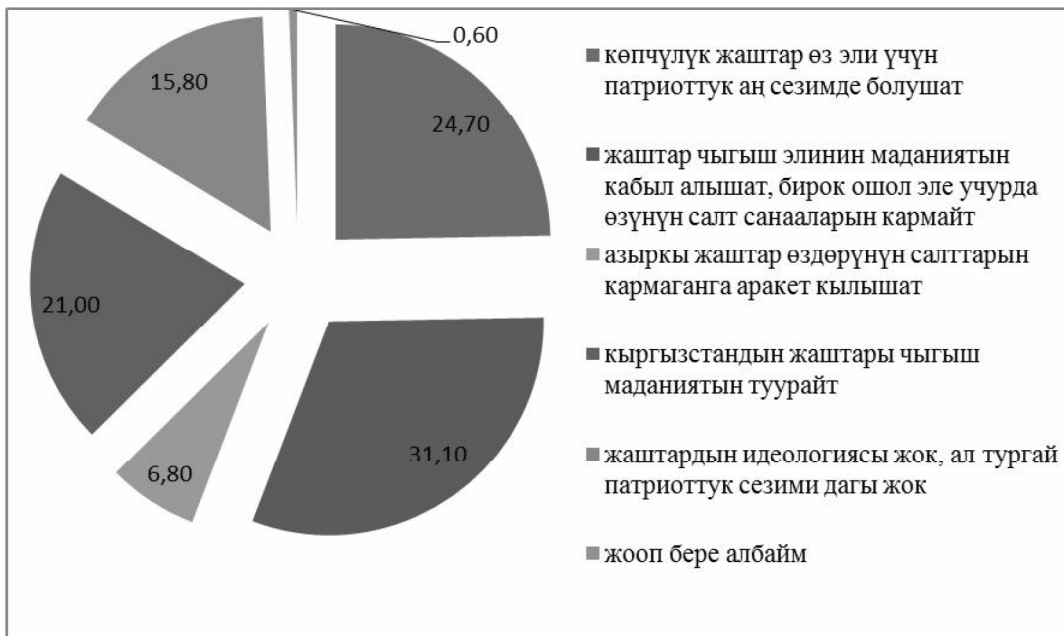

Айыл жаштарынан айырмаланып, борбордун жашоочулары эс алууну өткөрүүнү тандоого мүмкүнчүлүктөрү көп: алар түнкү клубдарга - 35,7%, кинотеатрларга -28,6%, театрларга -17,9% барышат.

Баалуулуктардын негизи болуп тигил же бул максатка багытталган ишмердүүлүк катары белгилүү болгон практика эсептелет. Баалуулуктардын булактарын адамдардын аң-сезиминен эмес, социалдык практикадан, коомдук эмгектин натыйжасынан издөө зарыл.

Диаграмма №3

Кыргыз маданиятынын азыркы абалдагы өзгөчөлүгү:

Респонденттердин пикири боюнча чыгыш маданиятын абдан туурап жаткандыгын 21% белгилеп кетишти. Бул болсо өз учурунда чыгыш маданиятынын кыргыз коомуна тийгизген таасирин айтпаса дагы түшүнүктүү экендигин далилдейт. Ал эми, дээрлик суралгандардын 31,1% пикиринде жаштар чыгыш элинин маданиятын кабыл алышат, бирок ошол эле учурда өзүнүн салт-санааларын карманышат. Болгону 6,8% сурамжылоочулардын пикиринде азыркы жаштар өздөрүнүн салттарын кармаганга аракет кылышат. Калган 15,8% респонденттердин оюнда жаштардын идеологиясы жок, ал тургай

патриоттук сезими дагы жок. Мындай жооп албетте бизди тынчсыздандырбай койбойт. Себеби, жаштардан келечек куралат. Ал эми келечегибиздин өнүгүүсү жаштардын патриоттук аң сезимине жараша болот. Бизди өкүндүргөнү бул болгону 24,7% суралгандардын пикиринде көпчүлүк жаштар өз эли үчүн аң сезимде болушат. Бул жалпы суралган жаштардын 3/1 бөлүгү ушундай пикирде. Калган 0,6% респонденттер бул суроого жооп бере алышкан жок

Ал эми чыгыш маданияты жаштарга кандай таасирин тийгизерин №4 диаграммадагы жооптордон көрсөк болот.

Диаграмма №4

Чыгыш маданиятынын жаштарга тийгизген таасири:

Жогоруда №4 диаграмма көрсөтүп тургандай суралгандардын 42,8 пайызы бул жарымы десек болот чыгыш маданияты жаштарга терс таасирин тийгизет деп белгилеп кетишти жана 29,3 пайыз сурамжылоочулардын пикиринде бул азыркы ааламдашуу шартында боло турган көрүнүш чыгыш маданияты жаштарга таасирин тийгизет деп белгилеп кетишти. Жаштар арасында индивидуализмдин өнүгүшү менен бирге эле, ошол эле учурда жеке байланыштарга басымдуу ишенүүсүн, советтик доорго чейинки патриархалдык салттарды жандандыруусун жана динге болгон жогорку сый урматын байкашы өзүнчө парадоксту жаратты. Мисалга алсак, эгерде 1991-жылга чейин бардыгы болуп 39 мечит, орус православие чиркөөсүнүн 25 храмы иштесе, ал эми бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасындагы Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясынын маалыматтары боюнча 1648 мечит, 46 православие храмы, анын ичинде 15 протестанттык багытта иштейт. Бардыгы болуп өлкөдө 1800 ислам жана 300 христиан уюмдары иштейт². Секталардын жана ар кандай диний агымдардын так саны эмдигиче белгисиз. Кыргызстанда сатанисттер, Ак Чиркөө, кришнаиттер, Мун чиркөөсү жана башка секталардын өкүлдөрү аракеттенет. Мындан тышкары жашыруун түрдөгү экстремисттик багыттагы Хизб ут-Тахир, Өзбекстандын Ислам кыймылы аракеттенет.

Диндин ролунун жогорулашы өткөрүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай респонденттердин 62% биринчи кезекте өздөрүн мусулман катары, *андан кийин гана кыргыз катары* таанышкан. Намазды күнүнө беш маал 15-24 курактагы жаштардын 10% жана 24-34 жаш курактагы жаштардын 16% окушат. Атеисттик көз караштардын диний ар кандай конфессияларга, ар кандай агымдарга алмашуусу жүрүүдө.

Жогоруда айтылган динге берилүүнү жана ишенимди жаштар арасында күчөп жаткандыгын тилекке каршы биздин сурамжылообуз дагы бир ирээт тастыктап кетти. Бул жөнүндө жаштарга мындай суроо берилген: «Акыркы кездерде дин жөнүндө көп сөз кылынууда. Ал эми динге болгон көз карашың кандай?» - деген суроого мындай жооптор алынды:

Таблица №1

Жаштардын динге болгон ишеними:

	Жооптордун тизмеси	Көрсөткүчтөр
1	Мен кудайга ишенген адаммын	52,0
2	Мен кудайга ишенем десем болот	30,8
3	Мен кудайга ишенбейм десем болот	3,7
4	Мен кудайга ишенбейм	5,4
5	Мен атеистмин	3,3
6	Жооп бере албайм	4,8
	Жалпысы	100,0

Манас жаштар ордосунун жана социологиялык изилдөөсү көрсөткөндөй жаштардын биринчи кезектеги баалуулугу бул «эмгек» 18,1%, ошондой эле «адилеттүүлүк» – 22, 8% жана «мекенчилдик» – 22,7%³ кирет. Изилдөөчүлөрдүн көңүлүн кечээ эле артыкчылыктуу жана «кебелбес» деп эсептелинип, бүгүнкү күнү жаштардын аң сезиминин четинде калган баалуулуктар каралган.

Жекече, адамдын өзүнө мүнөздүү баалуулуктар калыптанып жана иштей баштады –бул болсо өзүнө, өз күчүнө, өз үйүнө, үй-бүлөгө гана ишеним арттыруу дегендик. Жаштардын жигердүүлүгү өзүнүн жеке турмушун ыңгайлаштырууга умтулууларында гана көрүнбөстөн, өз өлкөсү үчүн жоопкерчилик, өз айланасындагы жашоо-турмушту кайра өзгөртүүнү каалагандыгынан да көрүнөт. Жаштар мамлекеттин стратегиялык ресурсу катары саналып, коомдун жана өлкөнүн иш-аракеттеринин жаңы багыттарынын жана чечимдеринин булагы болуп каралат. Андыктан, мамлекет жана улуу муун жүргүзгөн жаштар саясатынан өлкөбүздүн келечеги көз каранды. Өнүккөн, күчтүү мамлекеттердин тарыхый тажрыйбасына кайрылсак, максаттуу жана иреттүү жүргүзүлгөн жаштар саясатынын негизинде карым-катнаштын жаңы түрлөрү ачылып, өнүгүүгө дем берген. Өлкөдөгү социалдык-экономикалык, саясий жактан өзгөрүүлөрдүн оордугу жаштарга өзгөчө таасирин тийгизүүдө. Жаштар маселесин өлкөдө болуп жаткан процесстерден тышкары кароого мүмкүн эмес. Өткөөл мезгилдеги коомчулукта жана мамлекет ичинде болуп жаткан көйгөйлөр: жумушсуздук, билим берүү маселелери, маданият, ден-соолук абалы, жакырчылыктын күч алышы жаштарга да тиешелүү. Биздин мамлекетте жаштар саясаты маданий, спорттук, аскердик иш-чараларды өткөрүү, гезит чыгаруу, майрамдарга арналган концерт өткөрүү менен гана чектелип калат. Булардан улам натыйжалуу жаштар саясатын жүргүзүү керектиги айттырбай эле белгилүү болгондой. Бул көрүнүштү колго албасак, оор кырдаалды алып келмекчи. Айрыкча, мамлекетке жана мамлекеттик мекемелерге болгон ишенич жоголуп, колдоону экстремисттик агымдардан, коомго жат кыймылдардан таап жатышканы ойлондурбай койбойт. Ал эми ички жана тышкы миграция Кыргызстандын демографиясында бир топ эле таасирин тийгизүүдө.

Чындыгында улуттук мамлекет куруу процессинде мааниси жагынан эки түрдүү улут түшүнүгү калыптанып келген. Буларды «жарандыкка негизделген улут» жана «маданиятка же этноско негизделген улут» деп экиге бөлүп кароого болот. Жарандыкка негизделген улут түшүнүгү демократиялык баалуулуктар менен айкалышкандыктан, бул түшүнүктө улут саясатка катышуу укугуна ээ жарандарды түшүндүрөт. Бул түшүнүктө жарандардын маданий же этникалык иденттүүлүктөрү эмес алардын саясий жуктары гана маанилүү болуп эсептелет.

Жогоруда каралган кээ бир маселелердин чечилүү жолдорун табууга негиз болот. Алсак, биринчиден, Кыргызстанда «жарандык иденттүүлүккө тарбиялоо, бекемдөө» маселесин чечүү – жалпы үй-бүлөлүк мамилелер менен катар эле илим жана саясат анын үстүнөн иштеши абзел. Экинчиден, жаштарды патриоттуулукка тарбиялоо үй- бүлөнүн гана максаты катары каралбастан, билим тармагында дагы өзгөчө көңүл буруулусу зарыл.

Адамдын инсан катары калыптанышы өзүн кызыктырган иш аракет чөйрөсүндө өзүнө мүнөздүү болгон касиеттерин жигердүү түрдө көрсөтө билишине же ишке ашырылышына байланыштуу. Ошону менен катар инсан үчүн анын ошол аракетин өзү нарк туткан башка адамдар тарабынан көңүлгө алынышы, колдошу зор мааниге ээ. Инсандын жеке касиеттеринин ишке ашышы коомго пайдалуу, коомго керектүү же коомго каршы, коом тарабынан колдоосуз болуп ар кандай жолдор менен чечилет. Мына ошол себептерден улам жаштардын маданий, этникалык, жарандык иденттүүлүгүн аныктап тактоо багытында алгылыктуу иштерди жүргүзүү талап кылынат. Ал үчүн ар бир адам жеке өзүнөн баштап, социалдык институтар өз деңгээлинде иш алып барып, мамлекеттик маанилүү иш чаралар да алынып барылыш мезгилдин талабына айланууда.

Жыйынтыктап айтканда инсандын калыптануусуна түздөн-түз таасир тийгизген үй-бүлө менен бирге, бул – улуттук өзгөчөлүктөр, баалуулуктар жана каада-салттар эсептелет. Мына ошол себептен улам жаштардын маданий, этникалык, жаран-

дык иденттүүлүгүн аныктап тактоо багытында алгылыктуу иштерди жүргүзүү талап кылынат. Ал үчүн ар бир адам жеке өзүнөн баштап, социалдык институтар өз деңгээлинде иш алып барып, мамлекеттик маанилүү иш чараларды, реформаларды ишке ашыруу мезгилдин талабына айланууда.

Адабияттар

1. Волков, Ю.Г. Социология молодёжи: учебное пособие [Текст] / Ю.Г. Волков, В.И. Добреньков и [др.] / Под ред. проф. Ю.Г. Волкова. – Ростов на / Д.: Феникс, 2001. – 576 с.
2. Жусубалиев А.Р. «Жалпы кыргызстандык иденттүүлүктүн социологиялык өңүтү», // БГУ жарчысы № 3 (26) 2013., 40
3. Кыргызстан жаштарынын заманбап шарттарынын социалдык бейнеси. – Б., 2012.
4. Кыргызстан: ийгиликтүү жаштар-ийгиликтүү өлкө. – Б., 2013.
5. <http://shookum.kg/zhashtar-mamlekettin-kelechegi/>
6. <http://www.stat.kg/>